

УДК 9(02)22

В. К. Кізюн

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

ПАРТІЙНО-ДЕРЖАВНА МОНОПОЛІЗАЦІЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В 20-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується процес формування і зміцнення системи командно-адміністративного впливу партійно-радянських органів на видавничу справу в Україні. Окрему увагу автор приділив висвітленню централізації видавничої системи в республіці, пов'язаної зі згортанням НЕПу, ринкових відносин і запровадженням планово-директивної моделі економіки.

Ключові слова: типізація видавництв, централізація видавничої справи, Державне видавництво України.

Після закінчення громадянської війни і встановлення влади більшовиків суттєво змінилася соціально-класова структура суспільства, що не могло не відобразитися на диференціації читацького середовища. Суть цієї диференціації полягала в збільшенні прошарку малоосвічених читачів з досить невибагливими інтелектуальними потребами (цим і пояснюється різке зростання на початку 20-х років ХХ ст. агітаційно-пропагандистської літератури). З іншого боку, внаслідок диктатури пролетаріату, яку встановили більшовики, різко звузилось коло читачів – інтелектуалів, в більшості своїй репресованих чи емігрувавших за кордон. Отже, основна увага в культурно-просвітницькій та агітаційно-пропагандистській політиці Радянської влади приділялась, перш за все, робітничому класу та незаможному селянству, які склали основу соціальної бази більшовицького уряду. Поява масового диференційованого за своїми потребами читача поступово призводила до створення спеціалізованих видавництв. Завдання видавництв, як однієї з ланок видавничої системи, не обмежувалось тільки посередницькою роллю між автором-творцем і читачем-споживачем, але й мали своє спеціальне призначення бути регулятором того або іншого творчого процесу, відіграючи одночасно з цим роль одного з чинників народної освіти. Будь-яка книга, якою б не була її цінність, орієнтувалась на певну групу читацької аудиторії. Це означало необхідність враховувати запити та інтереси читачів, попит на друковану продукцію.

Книжкова палата України в середині 20-х років вживала таку кваліфікацію читача за соціально-віковою ознакою: діти; учні; робітники; члени самоосвітніх гуртків; комсомольці, радянський актив; робітнича молодь; кваліфіковані робітники; ремісники та кустарі; селяни; службовці; робітниці [2, с. 28]. В цій кваліфікації практично не залишалось місця для інтелігенції та творчо мислячих осіб, оскільки вони вважались посібниками колишніх панівних класів. В Україні до того ж, за більшовицькою термінологією, ці прошарки були носіями “ворожої націоналістичної ідеології”.

Необхідність проведення типізації видавництв на основі диференціації читача в залежності від ступеня його підготовки обумовлювалась низьким загальноосвітнім рівнем населення України, який звужував масштаби розгортання більшовицької агітації на початку 20-х років. Наприклад, згідно з даними книжкової палати України, для малописьменного читача потрібні були книги, надруковані великим шрифтом, короткими реченнями, невеликі за обсягом. Такі книги особливо були потрібні для обслуговування жінок, робітників, селян, наймитів, сезонних робітників.

Читачі-початківці потребували книги, написаної простою мовою без іноземних слів і важких зворотів, невеликого обсягу, з малюнками, що давали основні елементарні відомості.

Середньо-підготовлений читач, як правило, мав певні читацькі навички, був знайомий з загальноповсюджаними іноземними словами, з обсягом знання початкової школи, іноді досить розвинений, але без систематичної освіти. Такий читач в більшості випадків мав немаленький життєвий досвід. Для нього книги другого ступеню складності, написані простою мовою.

Цілком підготовлений читач виявляв потяг до серйозної літератури. Крім практичного досвіду, він мав також і значну теоретичну підготовку. Його цікавила література третього ступеню складності, яка вимагала здатності на певне абстрагування. Така література призначалась, в основному, для активу учнів, кваліфікованих робітників і для дуже незначного прошарку читачів інших груп. Це була сама нечисленна група читачів.

В середині 20-х років більш-менш виявились пріоритети у виданні літератури для вище перелічених груп читачів основними видавництвами України.

Державне видавництво України (ДВУ) залишалось універсальним видавництвом з пріоритетом в галузі випуску підручників; “Український робітник” та “Радянський селянин” задовольняли професійні інтереси міських робітників і селянства; “Пролетарий” спеціалізувався на випуску марксистко-ленінської та науково популярної літератури; приватні видавництва на початку другої половини 20-х років були лідерами в галузі дитячої художньої літератури; основним напрямком в діяльності кооперативного видавництва “Книгоспілка” було видання масової літератури. Типізація видавництв в цей період ще не була повною, і тому їх видавнича діяльність часом перепліталась, призводячи до конкуренції. Соціалістичний уряд не міг допустити такого явища, оскільки конкуренція між партійно-державними видавництвами велась фактично за держзамовлення, які майже завжди супроводжувались дотаціями. Отже виникла ціла низка видавничо-утриманців, чисельність яких адміністративно зменшувалась державою за рахунок концентрації та централізації видавничої справи в республіці [8, с. 314]. Таким чином, якщо типізація видавництва була об’єктивно обумовлена диференціацією читацького попиту в другій половині 20-х рр., то їх централізація стала виявом тенденції до державного монополізму, що набрав сили, поширення адміністративно-командних методів керівництва, що цілком вписувалось в майбутню тоталітарну систему. Треба зазначити, що державно-монополістичне адміністрування в кінці 20-х років призвело до закриття приватних видавництв, які, не отримуючи держкредитів, вигравали в конкурентній боротьбі з партійно-державним видавничим сектором. Мотиви ліквідації приватних видавництв були вже цілком політичними.

В умовах фінансової залежності більшості видавництв від держави, яка посилювалась через необґрунтоване директивне зменшення цін на друковану продукцію [8, с. 315], єдиним способом зниження витрат на дотації була централізація видавництв, які в умовах соціалістичного госпрозрахунку скорочували бюджетні витрати. Так, в березні 1924 р. злились видавництва “Путь просвещения”, “Молодой рабочий”, “Гарт”, “Плуг”, “Космос” в одне велике видавництво “Червоний шлях”, яке почало боротися з ДВУ за пріоритетне право на видання підручників – однієї з найбільш фінансованих видавничих програм.

Об’єднання часто-густо проходили за рахунок поглинення більш крупними видавництвами малих. На перших порах великі видавництва були рентабельнішими за рахунок більш солідних тиражів та відносно менших затрат на управлінські штати. До того ж вони підлягали більш суровому партійному наглядові, що забезпечувало їх

ідеологічну витриманість. Характерним прикладом поглинання крупним видавництвом дрібнішого може служити історія взаємовідносин ДВУ та видавництва “Червоний шлях”. Згідно з резолюцією Політбюро ЦК КП(б)У (квітень 1924 р.) “Про положення видавництв, книготоргівлі й здешевлення книги” було скасовано пропозицію ЦКК про об’єднання в єдине всіх видавництв. Резолюція пропонувала вважати за необхідне залишити три видавництва: ДВУ, “Пролетарий” (як видавництво Харківського губкому КП(б)У), “Червоний шлях” який повинен був об’єднати інші видавництва: “Путь просвещения”, “Гарт”, “Знання” та інші. Політбюро запропонувало відділу друку ЦК КП(б)У розмежувати сферу діяльності кожного видавництва, щоб не допустити між ними конкуренції.

В червні 1924 р. було створено Всеукраїнське бюро партійно-радянських та громадсько-кооперативних видавництв при відділі друку ЦК КП(б)У. Членами-фундаторами стали ДВУ, “Червоний шлях”, “Пролетарий”, “Книгоспілка” – найбільш солідні на той час видавництва. Бюро було створено з метою впровадження партійних директив в галузь видавництва та розповсюдження друкарської продукції, витіснення з цієї сфери діяльності приватного капіталу, регулювання відносин між окремими видавництвами України та інших союзних республік [11, с. 2]. Постанови бюро були обов’язковими для всіх його членів, але останнє слово залишалось за відділом друку ЦК КП(б)У.

Однак, навіть таке елітне положення “Червоного шляху” щодо основної групи видавництв не змогло перешкодити з’єднанню його з ДВУ. До злиття з ДВУ “Червоний шлях” досяг досить непоганих результатів у випуску літератури для політичної освіти. Тільки з квітня по серпень 1924 р. видавництвом було надруковано 1 млн. 359 тис. книжок. Завдяки держдотаціям вартість друкованої продукції видавництва знизилась майже вдвоє [5, с. 251]. Держава не мала бажання мати дві проріхи в бюджеті, коли можна було мати одну, ліквідувавши конкуренцію “Червоного шляху” з ДВУ в одержанні цільової дотації на випуск підручників. Парадокс ситуації полягав в тому, що навіть в умовах НЕПу конкуренція між двома міцними типізованими видавництвами призвела до фактичного адміністративного закриття одного з них. Із звіту українського уряду IX Всеукраїнському з’їзду Рад – про роботу видавництв (травень 1925 р.) було зовсім не зрозуміло, яким чином “шкідлива конкуренція” призвела до поглинення одного дуже солідного видавництва іншим ще міцнішим, яке спеціалізувалось на випуску літератури іншого профілю. В урядовому звіті це звучить так: “В цілому ДВУ і “Червоний шлях” дали цього року по одній книжці на одного письменника. Наші видавництва зміцніли і йдуть правильним шляхом. Нині, немає потреби в тім, щоб існували два таких видавництва, утворені паралельно саме для того, щоб зміцнити окремі частини нашої видавничої праці: в Держвидав – підручники, в “Червоному шляху” – науково-популярна література. Тепер кожне з них є настільки міцне, що виникає загроза перебоїв, зайвих витрат і шкідливої конкуренції. Це й викликало потребу здійснити намічене на початку звітного року об’єднання цих двох видавництв в одне міцне всеукраїнське видавництво”. Як видно, урядовий звіт не дає відповіді на поставлене питання, обмежуючись оптимістичним висновком, що об’єднання видавництв – найбільш розумне і оптимальне рішення для покращення видавничої справи в республіці. Фактично вже з середини 20-х років все більше і більше починає виявлятися тенденція до державного монополізму, що набирає сили, посилення адміністративно-командних методів керівництва, що цілком вписувалося в майбутню тоталітарну систему.

Процес концентрації в середині 1920-х років торкався не лише видавничої, але й книготоргівельної мережі Українських видавництв. Згідно з рішенням наради

центральної видавництва при підвідділі Агітпропу ЦК КП(б)У (1923 р.) з питань скорочення книжкової торгівлі були збережені магазини в таких містах: за ДВУ залишались магазини в усіх губернських містах; за видавництвом “Путь просвещения”, яке кінець-кінцем влилось до ДВУ – в Києві, Харкові та Катеринославі; за “Книгоспілкою” – тільки в Харкові, Києві та Одесі; за “Молодым рабочим” – лише в Харкові [12, с. 14]. Цим же рішенням було категорично заборонено партійним, громадським, кооперативним видавництвам передавати на яких би то не було умовах представництва та контрагентства приватним особам. В окремих пунктах кількість магазинів не повинна була перевищувати двох, які б належали виключно кооперації, Народосвіті та Сільбудові.

Централізація книготорговельної мережі, як і видавничої справи, мала за мету максимальне зниження державних витрат за рахунок зменшення кількості об’єктів дотацій. Однак і в цьому випадку чітко виявлялося намагання держави не допустити посилення позицій приватного капіталу в цій сфері видавничої діяльності. Політика адміністративно-директивного стримування приватного капіталу в умовах вимушеного скорочення державних книгарень, була звичайно ж не на користь читача, роблячи його заручником більшовицької політичної доктрини.

На Катеринославщині на користь ДВУ була ліквідована ціла низка видавничих підприємств Наркомюсту, Техвидаву, Робосу, Наркомпраці [4, с. 28]. ДВУ включив ці представництва до свого складу з правом перезаключення їхніх договорів, якщо вони виявляться не вигідним. Взагалі, в середині 20-х років в Україні прискореними темпами зростали обсяги видавництва відомчої літератури. Видавництва наркоматів, трестів тощо, яких в Україні було кілька десятків, випускали щороку по 2-3 книжки тиражем 100 – 150 примірників [7, с. 31]. Випуск таких маленьких тиражів на спрацьованому обладнанні при фіксованих державою цінах не міг бути рентабельним. Нічого і казати, що випуск подібної “макулатурної літератури” на морально та фізично застарілому обладнанні призводив до спустошення державної казни. Саме тому, згідно з постановою ЦК КП(б)У про чергові завдання партії в галузі друку було вирішено рішуче скоротити обсяг відомчої літератури більш ніж на 50% [13, с. 15]. Цей захід партії в даному випадку був цілком виправданий.

Друга половина 20-х років характеризується зменшенням уваги видавництв і перш за все ДВУ (як правонаступника “Червоного шляху”) до науково-популярної літератури. Якщо в 1924 р., тобто до злиття видавництв, було видано 700 тис. примірників, то в 1925 р. – 226 тис., а в 1926 р. – лише 103 тис. примірників такої літератури [9]. Проблемою видань науково-популярної літератури в певній мірі став брак добрих популяризаторів. Проте основною причиною зниження випуску науково-популярної літератури було недостатнє державне фінансування цього виду друкованої продукції через неможливість використовувати її в ідеологічних цілях так само ефективно, як і навчальну літературу. З поглибленням госпрозрахункових відносин в другій половині 20-х років держава майже не видавала цільових дотацій на видання цієї літератури.

Завдяки типізації з поля зору централізованих видавництв інколи випадали і інші групи друкованої продукції. Особливо помітною ця тенденція стала в другій половині 20-х років. З планів ДВУ, крім науково-популярної літератури, практично повністю була вилучена сільськогосподарська література. “Книгоспілка” виключила з свого плану соціально-економічну літературу [10].

Усуспільнений сектор видавництв взагалі майже не приділяв уваги дошкільній дитячій та мистецькій літературі, не дивлячись на те, що спеціалізованих видавництв цих груп літератури в цей час не існувало. В 1926 – 27 рр. в радянських та партійних видавництвах було надруковано всього 10 назв дитячих книжок [1]. Загальна

кількість назв дитячої книжки в цей період становила 334 в рік [14, с. 10]. В той же час загальна кількість назв виданої одним тільки ДВУ друкованої продукції становила 643 [15, с. 15]. Інакше кажучи, питома вага виданої найкрупнішими держвидавництвами дитячої літератури по відношенню до її загальної кількості, становила біля 3%, а по відношенню до видавничого плану ДВУ – лише близько 1,5%. Ця статистика свідчить про те, що з точки зору господарської доцільності державні видавництва не могли претендувати на роль бази для створення типізованого дитячого видавництва.

Видавництва ДВУ, “Книгоспілка”, “Український робітник”, перевантажені відповідно випуском підручників, кооперативною, сільськогосподарською та профспілковою літературою, не могли приділити достатньо уваги виданню дитячої літератури (особливо дошкільної), мистецької літератури, тим більше, що випуск вищезазначеної літератури потребував високого професіоналізму.

В той час як усупільнений сектор майже не звертав особливої уваги на видання дитячої літератури, особливо для дошкільного віку, приватники (Міріманов, “Светоч”, “Радуга”, “Час”, “Космос” та ін.) заповнили ринок безліччю надзвичайно дешевої багатотиражної російської дитячої книжки. В планах приватних видавництв на 1926 – 27 рр. видання дитячої літератури передбачалось збільшити в 2 – 3 рази [9]. Відсутність господарчого натиску, бюрократичних перешкоджань, знання ринку та орієнтація на нього обумовили перевагу приватних видавництв над усупільненими в швидкості випуску літератури. До того ж по відношенню до видання дитячої літератури в усупільненому секторі з боку держави діяв так званий “залишковий принцип”, оскільки вона, крім зайвих труднощів, не давала майже ніякого ідеологічного ефекту. Наслідком такого ставлення був випадковий добір авторів в редколегії державних видавництв. Редакції їх часто не мали змоги оплачувати висококваліфікованих авторів і художників. Часто-густо виникало таке явище, коли який-небудь невдаха-письменник, що не справлявся з серйозною роботою для “дорослої літератури”, знаходив собі притулок в дитячих виданнях. В радянських видавництвах для дітей склад авторів був безперечно значно гірший, ніж у виданнях передреволюційних [6]. Головна причина цього полягала в дефіциті коштів для оплати хороших письменників, художників, журналістів. Крім того, друкарська техніка дитячих видань (особливо газет), часто відставала навіть від не досить високого рівня видавництв для дорослих. А тим часом презентабельність в дитячих виданнях відіграла особливо велику роль.

Закономірний процес типізації видавництв в умовах державно-монополістичного соціалізму неминуче набував форсованого характеру. Типізація видавництв розглядалась Радянською державою лише як передумова тотальної монополізації і централізації всієї видавничої системи в республіці. Спеціалізація видавництв, яка проводилась на основі адміністративно-директивного регулювання, об’єктивно не могла всебічно та повністю задовольнити інтерес читача. Соціалістична держава формувала читацький інтерес, регулювала характер і пріоритети попиту споживача, а також, по мірі можливості, задовольняла його. Основне протиріччя розвитку видавничої системи в умовах НЕПу полягало в тому, що, з одного боку, держава була не в змозі задовольнити всю різноманітність читацького попиту, а з іншого – не могла допустити значного посилення позицій приватного капіталу, який намагався заповнити прогалини усупільненого сектору видавничої системи в республіці.

Наслідком такої державної політики в сфері розвитку видавничої діяльності було допущення приватного капіталу лише в галузь тієї літератури, яка з точки зору ідеологічних, політичних та кон’юнктурних міркувань відіграла другорядну роль.

Одним із видів такої літератури була дитяча. Проте, навіть в сфері видання цієї літератури державна політика з точки зору інтересів читача була непослідовною. Безперечно, що видання дитячої літератури, яке не підкріплювалось достатніми держдотаціями, для більшості державних видавництв було економічним тягарем, оскільки ціни на цю літературу директивно знижувались. Цільові ж дотації видавництвам, які займалися випуском дитячої літератури, часто використовувалися не за призначенням. Вони, як правило, йшли на прискорення видання ідеологічної та політичної літератури, строки та якість випуску якої суворо регламентувались вищим партійним керівництвом республіки. В той же час приватні видавництва, які самостійно досягли непоганих результатів в галузі випуску дитячої літератури, не тільки не кредитувались (не кажучи вже про дотації), але й примусово закривались в кінці 20-х років за політичними мотивами. Ясна річ, що про типізацію приватних видавництв в галузі видання дитячої літератури в такому випадку не могло бути й мови.

Отже, результатом типізації видавництв, яка проходила в умовах жорсткого партійно-державного регулювання, а не на основі ринкової конкуренції, могло стати лише посилення монополізації всієї видавничої системи в республіці і, як наслідок, зміцнення політичного контролю над нею з боку радянської влади. Інтереси ж читача, як правило, приносились в жертву зростаючому партійно-більшовицькому директивному диктату в видавничій справі в Україні.

Відсутність приватного капіталу в сфері випуску періодичних видань для дітей одразу ж відбилася негативно на їх кількості та якості. Тираж чотирьох центральних видань для дітей піонерського віку, що виходив в Харкові, наприклад, не досягав і 50 тис. примірників. Та й той поширювався серед добровільних передплатників лише на 15%. Основним же передплатником були школи, піонерські загони, де держава мала можливість організувати добровільно-примусову передплату.

Отже, в середині та другій половині 20-х років майже вся дитяча література, за винятком періодичної преси, була продуктом діяльності приватних видавництв. Найбільше цінувалася серед дітей дитяча бібліотека видавництва “Час”, “Светоч” з його “Золотою бібліотекою”, “Космос”, “Земля та фабрика”, кольорова серія Міріманова. “Книгоспілка” на книжковому дитячому ринку була представлена кількома назвами тоненьких книжечок, ДВУ випускало поодинокі дитячі (юнацькі) видання [16, с. 5]. Перевага приватних видавництв у випуску такого роду літератури як кількісно, так і якісно, була абсолютною.

Підсумовуючи вищесказане, необхідно констатувати, що приватні видавництва мали цілу низку безперечних переваг перед партійно-радянськими державними видавництвами: вони, не користуючись дотаціями, сплачували податки; обходились своїми силами в придбанні паперу, фарб, поліграфічного обладнання і т. ін.; своєю діяльністю заповнювали прогалини в роботі усупільненого сектору; безкоштовно допомагали державі в боротьбі з безробіттям в цій галузі; випускали більш якісну і дешеву продукцію.

Однак “класовий” критерій переважив господарчий в оцінці діяльності приватних видавництв, і вони в кінці 20-х років стали одними з перших жертв монополізації видавничої системи в республіці. Вони не були злиті з іншими видавництвами, як, наприклад, “Червоний шлях” під приводом типізації, тому що самі були лідерами у випуску дитячої літератури. Партійно-державне керівництво у відверто ультимативній формі запропонувало приватним видавництвам самоліквідуватись. Колегія Наркомосу ухвалила, наприклад, припинити діяльність видавництва “Космос”, надавши йому термін для ліквідації до 18 жовтня 1929 р. Приводом для ліквідації було звинувачення “Космосу” в реанімації

дрібнобуржуазних ідей при виданні книжок Андерсена. В 1930 р. по одному місяцю для ліквідації було надано сектором літконтролю НКО УРСР ще двом приватним видавництвам – “Уніздату” та видавництву “Сяйво” [17, с. 3]. Але ж це були тільки перші ластівки.

Хвиля централізації, яка досягла свого апогею в 1930 р. призвела не тільки до злиття, а й до закриття не типізованих видавництв, які дублювали діяльність центральних. Вона почала торкатись і партійно-радянських видавництв, особливо на периферії. Згідно з проектом Агітпропу ЦК КП(б)У, направленому в секретаріат, в 1930 р. в Одеському окрузі скорочувалося 5 видавництв, в Київському – 21, Дніпропетровському – 7, Харківському – 18 [18, с. 5]. Тоталітарному режиму з плановою економікою та монопартійною політичною системою потрібна була й організована на відповідних принципах видавнича система, де були б відсутні навіть натяки на інакодумство. Доказом відмови від ринкових відносин, наприклад, був факт створення одного єдиного видання реклами обсягом в 1 – 1,5 др. аркуша. Не обійшла тяжка доля стороною і найбільше в республіці кооперативне видавництво “Книгоспілку”.

Сподіваючись на перемогу здорового глузду, зразу ж після утворення в серпні 1930 р. Державного видавничого об'єднання України (ДВОУ), кооперативне видавництво “Книгоспілка” направило в ЦК КП(б)У доповідну записку, в якій намагалося аргументувати недоцільність свого закриття. В Україні кооперація, видавничим лідером якої була “Книгоспілка”, зайняла у видавничій справі друге місце після ДВУ. “Книгоспілка” організувала поширення книжки на принципах госпрозрахунку без держдотацій, а кооперативний книготорг зайняв перше місце за обсягом постачання населенню друкованої продукції. На цій базі видавництво розгорнуло систему підготовки кадрів для видавництв, книготорговельної мережі [19, с. 64]. В умовах пріоритету “Книгоспілки” в багатьох галузях видавничої діяльності, згідно з логікою партійного керівництва, створення ДВОУ призводило до паралелізму з усіма відповідними негативними наслідками. Правлінню “Книгоспілки” в цей період було, мабуть, ще невдогад, що дволика логіка дій партійно-державного керівництва зводилась до принципу; “Що дозволено Юпітеру, то не дозволено бичу”. Саме тому вище політичне керівництво республіки проігнорувало той факт, що створення ДВОУ (особливо в галузі книгорозповсюдження), призведе дійсно до непотрібного паралелізму, зайвих великих державних витрат, вилучення обігових коштів більш ніж на 4 млн. крб.

Згідно з постановою РНК УРСР від 21.08.30 р. про реорганізацію видавничої справи було утворено ДВОУ. До складу ДВОУ увійшли 9 типізованих видавництв, а саме: Державне видавництво підручників – “Радянська школа”; Державне технічне видавництво – “Укртехвидав”; Державне сільськогосподарське видавництво – “Радянський селянин”; Державне соціально-економічне видавництво – «Пролетарий»; Державне видавництво художньо-мистецької літератури і графіки – “Література і мистецтво”, “Культура”; Державне видавництво дитячої і юнацької літератури “Молодий Більшовик”; Державне видавництво професійно-робітничої літератури “Український робітник”; Державне видавництво з питань медицини та природознавства – “Державне медичне видавництво”; Державне видавництво військової і фізкультурної літератури – “На варті” [3]. Крім управління типізованими видавництвами, до складу ДВОУ увійшло ще шість управлінь.

Таким чином, типізація видавництв, яка різко посилилась в кінці 20-х років, в значній мірі проходила за рахунок ігнорування інтересів читача. Вона була задумана як передумова централізації всієї видавничої системи в кінці 20-х рр. ХХ століття і виявилась в адміністративно-директивному прискоренні концентрації випуску

певного виду літератури єдиним видавництвом-монополістом. Отже, закономірний процес спеціалізації видавництв на випуску певної літератури в умовах командно-директивного ігнорування об'єктивних законів ринкової селекції призводив до ігнорування як інтересів споживача, так і видавничої системи в цілому.

Цілий ряд ідеологічно менш кон'юнктурних розділів літератури, як наприклад, науково-популярна, дитяча, сільськогосподарська і т.ін., в умовах скорочення цільових дотацій ставали економічним тягарем для видавництв, які типізувались. В той же час держава, не бажаючи "поступитись принципами", не могла дозволити приватним видавництвам, наприклад, продовжувати випуск якісної дитячої літератури і примусово закривала їх. Безперечно, що інтереси типізації в чистому вигляді без політичної забарвленості передбачали іншу лінію поведінки держави по відношенню до цієї групи видавництв, а саме: надання їм кредитів, що дозволяло б останнім, знизити ціни на дитячу книжку, зробити її більш доступнішою широкому читацькому середовищу. З іншого боку, державі необхідно було визволити партійно-радянські видавництва від тягара випуску дитячої літератури, що цілком відповідало політиці прискорення типізації в республіці. Проте відсутність таких кроків з боку держави зайвий раз доводить наявність примата ідеологічної догми над інтересами народу в державній видавничій політиці.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Арнаутов В.* Про дитячу книжку / В. Арнаутов // Культура і побут. – 1927. – 7 червня.
2. *Балик Д.* Про кваліфікацію друків за соціальним призначенням / Д. Балик // Бібліографічні вісті – 1927. – №1.
3. *Вісті* – 1930. – 21 грудня.
4. *Дніпропетровський* державний обласний архів. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1928. – Арк. 78.
5. *Звіт* робітничо-селянського Уряду України за 1923 – 24 рр. – Х., 1925. – 304 с.
6. *Лір В.* Увагу дитячій пресі / В. Лір // Культура і побут. – 1928. – 22 вересня.
7. *Машталір Р. М.* Розвиток поліграфії на Україні / Р. М. Машталір, Ж. М. Ковба, М. Д. Феллер. – Львів, 1974. – 188 с.
8. *Меженко Ю.* Українська книжка часів Великої революції / Ю. Маженко // Життя і революція. – 1927. – №12. – С. 307 – 322.
9. *Пилипенко С.* Видавнича справа на Україні / С. Пилипенко // Культура і побут. – 1927. – 8 жовтня. – С. 2 – 6.
10. *Слісаренко О.* Художня література і видавництва / О. Слісаренко // Культура і побут. – 1926. – 19 вересня. – С. 1 – 2.
11. *ЦДАВО* України. – Ф. 178. – Оп. 1. – Спр. 199. – Арк. 2
12. *ЦДАВО* України. – Ф. 337. – Оп. 1. – Спр. 1685. – Арк. 14.
13. *ЦДАВО* України. – Ф. 337. – Оп. 1. – Спр. 1685. – Арк. 15.
14. *ЦДАВО* України. – Ф. 555. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 10.
15. *ЦДАВО* України. – Ф. 555. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 15.
16. *ЦДАВО* України. – Ф. 165. – Оп. 6. – Спр. 8536. – Арк. 5.
17. *ЦДАВО* України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 8554. – Арк. 3.
18. *ЦДАВО* України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3090. – Арк. 5.
19. *ЦДАВО* України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3109. – Арк. 64.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кізюн Валерій Карпович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

В.К. Кізюн

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

ПАРТИЙНО-ГОСУДАРСТВЕННАЯ МОНОПОЛИЗАЦИЯ ИЗДАТЕЛЬСКОГО ДЕЛА В УКРАИНЕ В 20-Е ГОДЫ XX СТОЛЕТИЯ

В статье анализируется процесс формирования и укрепления системы командно-административного влияния партийно-советских органов на издательское дело в Украине. Отдельное внимание автор уделяет освещению централизации издательского дела в республике,

связанной с ликвидацией НЭПа, рыночных отношений и внедрением планово-директивной модели экономики.

Ключевые слова: типизация издательств, централизация издательского дела, Государственное издательство Украины.

V. K. Kizyun

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

PARTY-STATE MONOPOLYATION OF THE UKRAINIAN PUBLISHING CASE IN THE 20TH YEARS OF THE XX CENTURY

In the article on the basis of analysis of activity of public institutions, social and political and public organizations, an author comes to the conclusion, that she was one of major component parts of process of national and cultural revival of Ukraine in 20th of XX of century.

A basic tendency in development of publishing business in a republic was creation of a number of profile typifying publishing houses that was specialized on producing of literature of certain socialclass and age-old orientation. An only exception in this case was DVU, that during 20th throughout the year remained an universal publishing house, although in his activity a certain accent was done on producing of textbooks and socio-economic literature.

In the period of new economic Policy self-supporting principles were stopped up in industry of publishing activity. however public policy of administrative, economically groundless price-cutting on the politicized printed products with the aim of her more wide distribution in the thicket of the folk masses, from one side and deficit of the proper amount of money for liquidation moral, and sometimes and physical threadbare polydiene equipment on the other hand, did financial dependence party-soviet to the sector of publishing houses from the state permanent, converting credits into a grant. The feature of self-supporting relations in the conditions of new economic Policy consisted in the attempt of the state to influence on activity economically independent private publishing to the sector by means of administratively-command levers, that resulted an eventual end in their force liquidation on the border of 20th- 30th.

With rolling up of new economic Policy at the end of 20th and proceeding in the command-administrative methods of guidance the publishing association of Ukraine, that meant establishment actually of total party-state control after publishing business in a republic, was created State

Keywords: *typification of publishing houses, centralization of publishing business, State publishing house of Ukrain*

REFERENCES

1. **Arnautov V.** Pro dytyachu knyzhku / V. Arnautov // Kul'tura i pobut. – 1927. – 7 chervnya.
2. **Balyk D.** Pro kvalifikatsiyu drukiv za sotsial'nym pryznachennyam / D. Balyk // Bibliohrafichni visti – 1927. – №1.
3. **Visti** – 1930. – 21 hrudnya.
4. **Dnipropetrovskyy** derzhavnyy oblasnyy arkhiv. – F. 1. – Op. 1. – Spr. 1928. – Ark. 78.
5. **Zvit** robotnycho-selyans'koho Uryadu Ukrayiny za 1923 – 24 rr. – KH., 1925. – 304 s.
6. **Lir V.** Uvahu dytyachiy presi / V. Lir // Kul'tura i pobut. – 1928. – 22 veresnya.
7. **Mashtalir R. M.** Rozvytok polihrafiyi na Ukrayini / R. M. Mashtalir, ZH. M. Kovba, M. D. Feller. – L'viv, 1974. – 188 s.
8. **Mezhenko YU.** Ukrayins'ka knyzhka chasiv Velykoyi revolyutsiyi / YU. Mazhenko // Zhyttya i revolyutsiya. – 1927. – №12. – S. 307 – 322.
9. **Pylypenko S.** Vydavnycha sprava na Ukrayini / S. Pylypenko // Kul'tura i pobut. – 1927. – 8 zhovtnya. – S. 2 – 6.
10. **Slisarenko O.** Khudozhnya literatura i vydavnytstva / O. Slisarenko // Kul'tura i pobut. – 1926. – 19 veresnya. – S. 1 – 2.
11. **TSDAVO** Ukrayiny. – F. 178. – Op. 1. – Spr. 199. – Ark. 2
12. **TSDAVO** Ukrayiny. – F. 337. – Op. 1. – Spr. 1685. – Ark. 14.
13. **TSDAVO** Ukrayiny. – F. 337. – Op. 1. – Spr. 1685. – Ark. 15.
14. **TSDAVO** Ukrayiny. – F. 555. – Op. 1. – Spr. 9. – Ark. 10.
15. **TSDAVO** Ukrayiny. – F. 555. – Op. 1. – Spr. 9. – Ark. 15.
16. **TSDAVO** Ukrayiny. – F. 165. – Op. 6. – Spr. 8536. – Ark. 5.
17. **TSDAVO** Ukrayiny. – F. 166. – Op. 6. – Spr. 8554. – Ark. 3.
18. **TSDAVO** Ukrayiny. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 3090. – Ark. 5.
19. **TSDAVO** Ukrayiny. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 3109. – Ark. 64.

ABOUT THE AUTHOR

Kizyun Valeriy Karpovich – Candidate of Sciences in History, Associate Professor of the Department of the History of Ukraine, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.